

ПЕДАГОГИКА

ПЕДАГОГИКА

PEDAGOGY

Байсеркеев А.Э.

**ТАБИГЫЙ ПРЕДМЕТТЕРДИ ОКУТУУДА ОКУУЧУЛАРДЫ
ЧЫГАРМАЧЫЛЫККА БАГЫТТООНУН ЫКМАЛАРЫ**

Байсеркеев А.Э.

**СПОСОБЫ НАПРАВЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ К ТВОРЧЕСТВУ
ПРИ ОБУЧЕНИИ ЕСТЕСТВЕННЫХ ПРЕДМЕТОВ**

A.E. Baiserkeev

**WAYS OF DIRECTING STUDENTS TO BE CREATIVE
IN TEACHING NATURAL SUBJECTS**

УДК: 371.385.6

Окуучунун инсандык өзгөчөлүгүн эске алып жана изилдөө ишине тартып гумандуулук менен окутуу. Мугалим менен окуучунун керектүү материалдарды изденип табуудагы бирдиктүү ишмердүүлүгү чыгармачылык мүнөзгө ээ.

Негизги сөздөр: инсан, чыгармачылык, изилдөө, ишмердүүлүк, өнүгүү, теория, практика, сабак, жөндөм.

Гуманное обучение с учетом личностных особенностей учащихся и с привлечением к исследовательской деятельности. Совместная деятельность учащегося с учителем в поиске и нахождении необходимых материалов имеет творческий характер.

Ключевые слова: личность, творчество, исследование, деятельность, развитие, теория, практика, урок, навык.

Humane training taking into account personal characteristics of the students and involvement in research activities. Joint activity of the student with teacher in searching and finding the necessary materials has the creative character.

Key words: personality, creativity, research, activity, development, theory, practice, lesson, skill.

Мугалимдер арасында орто мектепте иштөө кыйыныраак болуп бара жаткандыгы тууралуу айтылып калат. Бул кыйынчылыктардын бири болуп окуучунун өзүнүн өзгөргөндүгү болуп саналат. Анткени, алар мурдагы караганда көбүрөөк маалыматы бар, талап коюлган жана өзүнүн сунушун киргизе алган окуучуга айланды. Бул окуучу жашаган социалдык чөйрөнүн жана үй-бүлөдөгү тарбиялоонун шарттары өзгөргөндүгү менен байланыштуу. Азыркы үй-бүлө башынан баштап эле баланы өзүн-өзү өнүктүрүш керек деген шартты коёт. Бирок бул ар дайым эле натыйжа береби – бул талаш маселе. Көпчүлүк учурда окуучуга коюлган талап аны өзүнүн окуу жаатында ар кандай кошумча ыкмаларды үйрөнүүгө жана тиешелүү болгон сабактарга катышууга көндүрөт, бул ага акырындап өзүн чыгармачылык жактан өнүгүүсүнүн адатка айлантышына алып келет.

Окуучунун бир нерсеге кылган далалаты же анын ишмердүүлүгү белгилүү жыйынтыкка алып келет. Окуучу өз алдынча иштөөнү өздөштүрүүдө максатты аныктоону, керектүү билим алууну, өзү кабыл алган абалдан чыгууну, ошондой эле анда жетишкендикти камсыздоо үчүн жардам жана пайдаланууга каражаттар керектигин көрө билген сапаттар калыптанат. Окуучулардын жемиштүү иш аракетин, эффективдүү жана кызыктуу окутуусуз эч кандай ийгиликти алып келбейт. Мында инсандын кызыгуусун өстүрүүдө теория менен практиканын байланышын камсыз кылуу үчүн төмөнкү талаптар зарыл:

- Материал, окуучу үчүн татаал болбошу керек;
- Окуучу сабакта алган билимин колдонуу менен чектелбей, түрдүү кошумча материалдарды өз алдынча өздөштүрүүсү зарыл;
- Зарылчылыгына жараша класста ич ара топтордо иш аракет жасоону уюштуруу ж.б.

Мектеп жашындагы чыгармачыл окуучу сабактарда берилген түшүнүктөрдүн алкагынан ашыкча өздөштүрүүгө жөндөмдүү болушат. Алардын татаал деп эсептелген суроолорго жооп берүүсү ой жүгүртүүсүнүн жана жалпы түшүнүктүүлүгүнүн жетилиши аны күбөлөндүрөт. Натыйжада, мектептеги өтүлүп жаткан сабактар окуучуларга кызык болбой калганын байкоого болот. Өзгөчө бул мугалим сабактын программасынын чегинен эч ашпай сабак өткөндө байкалат. Андай шартта мугалимдин койгон талабы менен окуучунун анык мүмкүнчүлүгүнүн ортосунда айырма пайда болот. Мектеп окуучулары акыл менен бүтүм чыгарганга жөндөмдүү, алардын дүйнөгө болгон көз карашы жетишээрлик деңгээлде, ошондуктан курчап турган жашоого, чөйрөгө, адамдарга оңой эле аралашып жана кыйынчылыкты сезишпейт. Окуучулардын негизги өзгөчөлүгү алар өзүнүн мүмкүнчүлүгүн колдонууну көнүмүш адатка айлантуу менен аны баалоого маани беришпейт. Аларга эң маанилүүсү аны жасай алгандыгы жана өздөрүнө жаккандыгы болуп эсептелет.

Окуучулардын чыгармачылыгын өнүктүрүүдө теория менен практиканын айкалышы, алардын өз алдынча ишмердүүлүккө, көнүүсү жана өздөрүнүн мүмкүнчүлүгүн практикалык иште сынап көрүүсү чоң мааниге ээ. Окуучуда бир аз гана кызыгуу, умтулуу пайда болгон учурда ага ар тараптуу колдоо болсо, анын чыгармачылыгынын өнүгүшүндө чоң түрткү болот. Окуучулар өздөрүнүн фантазиясын жана элестетүүсүн билдирсе мугалимдер аларды катып салбай, тескерисинче мактап, шыктандырса алардын чыгармачылыгы өсөт. Кичине гана жекече жыйынтык алгандан кийин алар мындай иш менен алек болууга кызыгышып, алар үчүн изилдөө жана байкоо көнүмүш адат сыяктуу эле болуп калат. Натыйжада, алар сабактагы мындай чыгармачылык ишмердүүлүккө чын дили менен катышат, ошондой эле мектептин деңгээлиндеги төмөнкү иш чараларга катышууга даяр болушат. Окуучуларга сунушталуучу кластан тышкаркы ишмердүүлүктүн түрлөрү: а) Окуучулардын илимий коомунун иши, конференциялар; б) Интеллектуалдык марафондор, олимпиадалар; в) Изилдөө багытындагы ар түрдүү долбоорлор; г) Чыгармачылык конкурстар; д) Үй бүлөлүк интеллектуалдык брейн-рингдер; е) Клубдар жана кружоктор ж.б.

Мугалимдер окуучулардын 8-9-класстардагы кызыгуусу жана керектөөсү, акыл ой ишмердүүлүгү өтө күчтүү мезгил болорун билиши керек. Эгер ал учурунда чыгармачылык ишмердүүлүк сыяктуу касиеттери калыптанбай калса анда чоңойгондо алардын өнүгүүсү татаалыраак болот. Окуучунун чыгармачыл ишмердүүлүгүнүн калыпташы өспүрүм кезиндеги өнүгүшү менен тыгыз байланышта. Бул мезгилде окуучу жаңы окуу материалдарын окуп үйрөнүүнү өздөштүрүүгө гана даяр болбостон, жаңы субъективдүү нерсени пайда кылууга даяр болушу керек. Окумуштуулардын изилдөөсү боюнча инсандын интеллектуалдык өнүгүүнүн туу чокусу 12 жашка жеткенде болот деп айтышат. Бирок бул 12 жаш менен токтолуп калбайт, ал жаңы гана башталат. Тактап айтканда ушул жашта өзүнчө интеллектуалдуу ишмердүүлүккө болгон кызыгуусу өсөт. Алар көрүнүштөрдү жана процессти өзүнчө изилдөөгө карата керектөөсү пайда болот. Маселенин чечилишин аныктаганга умтулуп, өзүнүн ал багыттагы билгичтигине жетишүүгө карата чыгармачылык ишмердүүлүгү жана изденүүсү байкалат.

Мугалимдин окуучуну ашыкча сындоосу жана ишмердүүлүгүн, билимин туура баалабагандыгы, жетишкендигине туура эмес мамиле жасоосу анын талантын, жөндөмүн, демилгесин тескерисинче өзүн туура эмес мүнөздө алып жүрүшүнө түрткү болоорун практикадан көрүүгө болот. Ушул жагын эске алуу менен окуучунун чыгармачыл ишмердүүлүгүнүн өнүгүшүнө шарт түзүп берүү, анын умтулуусун коштоп ар дайым жардам берип туруш керек. Мугалим окуучу менен биргелешип иш алып барууда аны өнөктөш катары көрүп, иштин жыйынтыгына окуучу менен мугалим бирдей жооптуу болгону дурус. Жогорку класстын окуучуларынын өзгөчөлөгү алар

өздөрүнүн мүмкүнчүлүктөрүн ачууга карата ишмердүүлүгүнүн өнүгүүсүн байкоого болот. Алардын келечекке карата умтулуусу, кызыкчылыгы жана керектөөсү пайда болуп, чоң максат – тилектерди пландаштырып, айрымдары ага жетүү боюнча иш аракеттерин башташат [1, 2, 3, 4, 5, 8]. Ошондуктан, мугалим жогорку класстын окуучуларынын кызыкчылыгын жана керектөөсүн, алардын жөндөм – шыгын, эмне менен өзгөчө алектенгенин билүүсү алардын чыгармачыл ишмердүүлүгүнүн өнүгүүсүнө багыт берүүдө көрүнүктүү таасирин тийгизет. Жалпылап айтканда мугалимдин милдети бир жагынан окуучуларды колдоо болсо, экинчи жагынан өз алдынча чыгармачылык ишмердүүлүгүн максималдуу өстүрүүгө көмөктөшүү болуп эсептелет.

Проблемалуу сабактар, дискуссиялар жана дебаттар жогорку класстын окуучуларынын чыгармачылыгынын жана кызыгуусунун өнүгүүсүнө ыңгайлуу шарт түзө тургандыгын “кызыктуу жана кызыксыз сабак дегенди сен кандай түшүнөсүн,?” деген суроого окуучулардын берген төмөндөгү жообунан көрүүгө болот.

1. Кызыктуу сабак – бул алдыга коюлган милдеттерди өзүнчө же

группа менен чогуу чечүү. Өз алдынча иштөө жана өзүндүн мүмкүнчүлүгүндү жана жыйынтык чыгаруунду текшергенге мүмкүнчүлүк алуун.

2. Мугалим менин мүмкүнчүлүгүмө жана акыл ой жүгүртүүмө, билгениме туура мамиле жасаса жана ошол сабак мага өзүмдүн бул же тигил темада алдыга умтулуума, пландоого мүмкүндүк берсе, анда мага кызыктуу болмок.

3. Кызыксыз сабак – бул биздин эч нерсе билбегендигибизди жана түшүнбөгөндүгүбүздү баса белгилеп тургандыгы.

4. Мен үчүн мугалимдин сабакта биздин артыбызга туруп алып өзү сүйлөй бергени жакпайт. Бул таятма жана жиндентүүчү сабак, бул абалды бузуш үчүн бир нерсе жасап жибергиң келет.

5. Мугалим теманы же проблеманы окуучулар менен бирге иштеп чыгуусу. Ал окуучуга талкуулап жаткан проблеманы түшүнүүгө, ошого жараша калыптанууга жана аткарыла турган ишти бирге талкулоого мүмкүндүк берет.

6. Окуучулар сабакта топ менен иштөөсү, чыгармачыл мүнөздөгү жекече тапшырмаларды аткаруусу мисалы, теманы презентациялоо, тапкычтыкка багытталган суроолорду даярдоо сыяктуу формадагы сабак жакшы. Мындай сабак окуучуга өзүн билгенин жана жөндөмдүүлүгүн текшерүүгө, өзүнүн мүмкүнчүлүгүн көргөзүүгө шарт түзүп берет.

7. Мага мугалимдин сабакты кургак, көңүлсүз сүйлөп түшүндүргөнү жана аны окуучулар кандай кабыл алганы кызыктырбаганы жакпайт.

8. Кызыктуу сабак – бул сабактын жыйынтыгында окуучулардын баардыгынын өз оюн айтканга мүмкүндүгүн болгону.

9. Кызыктуу сабак – бул өзүндүн топтогон билиминди, билгичтигинди, пайда болгон идеяла-

рынды, ойлорунду жана сунушунду текшере турган иш чара болушу керек.

Окуучуларды чыгармачыл ишмердүүлүккө тартуунун ыкмаларынын бири аларга изилдөө иштеринин ар түрдүү формаларын уюштуруу, үйрөтүү, машыктыруу жана шыктандыруу

Педагогикалык адабияттарда окуу изилдөөлөр жүргүзүүнү үч түргө бөлүшөт: 1) Бир тема боюнча изилдөө; 2) Предмет же бөлүм боюнча изилдөө; 3) Предметтер аралык изилдөө;

Тема боюнча окуу изилдөөсү – бул предметтеги проблема боюнча жүргүзүлгөн чыгармачылык ишмердүүлүк сабак боюнча проблемаларды чечүү үчүн өзүнүн билимин ага топтоп пайдалануу. Окуучунун жүргүзгөн изилдөөсүнүн жыйынтыгы бир гана ал темага тиешелүү болот жана анын тегерегинде болгон кубулуштарды, технологияны окуп үйрөнүүнүн негизинде алынат. Мындай изилдөөнүн жүрүшүндө окуучу материалды үйрөнүп, тактап жаткан учурда кыйынчылыктар жана түшүнбөстүктөр менен кездешип кызыктуу жана кызыксыз сабак боюнча окуучулардын ой пикирлерин жалпылоону Исак Бекбоевдин төмөнкү ой жыйынтыгы менен белгилөөгө болот: “Сабак окуучуларды билим, билгичтик, көндүмдөрдүн системасына ээ кылуу, өздөштүргөн билимин иш жүзүндө колдоно билүүгө үйрөтүү, таанымдык дараметин, чыгармачылык жөндөм – шыктарын өстүрүү, инсандык касиеттерин калыптандыруу үчүн ар тараптуу мүмкүнчүлүктөргө ээ болуусуна шарт түзүү” [6, 13-б].

Проблеманы чечиш үчүн окуучу өз алдынча кошумча адабияттарды өздөштүрүп үйрөнө баштайт да, жыйынтыгында жеке изилдөөсүнүн жыйынтыктарын жана өзү үчүн ачылыштарды жаратат.

2. Предмет же бөлүм боюнча изилдөө группа менен мугалимдин жетекчилигинде, долбоор методу аркылуу жүргүзгөн ыңгайлуу болот. Бир тема боюнча изилдөө – бул окуучунун конкреттүү өзгөчө бир проблеманын тегерегиндеги маселеге багытталса, мындай изилдөөнүн жыйынтыгы окуу программасынын чегинен чыгып кетет. Изилдене турган проблема жана чечиле турган маселелердин негизин талкуулап, көрсөтмө алыш үчүн мугалим менен окуучунун ортосундагы өз ара тыкыс байланыш пайда болот. Теманы изилдөөдө дайым эле окуучунун кызыгуусу пайда боло бербейт, ал үчүн мугалимдин проблеманы өз орду менен көбү билиши, окуучуну

кызыктырып ага шыктандыруусу иштин жүрүшүнө түрткү болот.

3. Предметтер аралык изилдөө – бул тапшырманы аткарыш үчүн бир нече билим берүү областтарынан түшүнүктөрдү пайдаланып ишке ашыруу. Мындай предметтер аралык изилдөөлөрдүн жыйынтыгы жеке бир предметтин чегинен чыгып кетет. Изилдөө окуучуга бир нече предметтер боюнча өзүнүн билимин тереңдетүүгө жардам берет.

Окуучунун негизги изилдөө иши мугалимдин берген проблемалуу тапшырмаларын чечүү менен өз алдынча иштөөсү болуп саналат.

Сабактын заманбап уюштурулушу ар түрдүү сабактарды окуп үйрөнүүдө окуучунун изилдөө методун пайдаланганга шарт түзүп берет.

Профессор Э.Мамбетакуновдун илимий көз караштарында белгиленгендей «Окутуу технологиясы – окутуунун максатына жетүү үчүн тандалып алынган методдорду, каражаттарды жана окутуунун ар кандай формаларын колдонуу, башкача айтканда окуучуга билим берүү, тарбиялоо жана өнүктүрүүнүн натыйжалуу жолу. Мында алгачкы сырьё – окуучу. Аны иштетүү – окутуу процессин уюштуруу. Продукт – тийиштүү билимге ээ болгон, таалим – тарбия алган, акыл – эс жагынан өнүккөн окуучу же мектептин бүтүрүүчүсү [7, 40-41].

Адабияттар:

1. Коротяев Б.И. Учение – процесс творческий: Кн. для учителя: Из опыта работы. – 2-е изд., доп. и испр.- М.: Просвещение, 1989. - 159 с.
2. Чудновский В.Э. Воспитание способностей и формирование личности. - М.: Знание, 1986.- 80 с.
3. Пономарев Я.А. Психология творчества: общая, дифференциальная, прикладная. - М.: Наука, 1990. - 222 с.
4. Развитие учащихся в процессе обучения./ Под ред. Л. В. Занкова. - М.: Изд-во Академии пед. Наук РСФСР, 1963. - 291 с.
5. Развитие творческой активности школьников. / Под ред. А. М. Матюшкина. – М.: Педагогика, 1991. – 155 с.
6. Бекбоев И., Алимбеков А. Азыркы сабакты даярдап өткөрүүнүн технологиясы. - Б.:Бийиктик, 2011-192б.
7. Мамбетакунов Э. Физиканы окутуу теориясы жана практикасы. – Бишкек, 2004. – 490-б.
8. Бабаев Д.Б., Шапрова Г.Г., Камбаров А.К. Методологические основы построения дисциплины «Компьютерная графика» для студентов технических вузов. Респ. журнал «Наука и новые технологии», №7, 2015 год.

Рецензент: д.п.н., профессор Бабаев Д.Б.